

H. E. Delger, *Nuptiality and fertility. An investigation into local variations in demographic behaviour in rural Netherlands about 1800* (Dissertatie Nijmegen 2003, N. W. Posthumus series XII; Hilversum: Verloren, 2003, 200 blz., ISBN 90 6550 761 2).

In deze studie wordt een poging gedaan de demografische verschijnselen van huwelijkssluiting en (huwelijks) vruchtbaarheid in de jaren 1805-1810 in de provincies Gelderland en Overijssel kwantitatief te analyseren en in verband te brengen met achtergrondvariabelen van demografische (maar sterfte toch slechts marginaal en migratie in het geheel niet), culturele (godsdiensdienst en dialect) en ecologische (bodemsamenstelling) aard. Het analysereniveau is de gemeente. Deze worden ingedeeld in drie groepen: gemeenten waar de eigenerfde boeren dominant zijn; de proto-industriële gemeenten waar de huishouding de samenleving kleurde; en de gemeenten waar loonarbeid (doorgaans agrarische) aan het merendeel van de populatie een bestaan verschafte. De rijk gevulde archieven van de Bataafs-Franse tijd leverden voor deze operatie veel van het gewenste materiaal. Maar uiteraard — want wat bij alle historisch onderzoek van bovengenoemde periode normaal is — niet alles (zo zijn er bijvoorbeeld geen gegevens over leeftijdsopbouw, eerste huwelijken en hertrouw, buitenechtelijke geboorten, sex-ratio bij geboorte, en dergelijke). Allerlei relevante statistische technieken — waaronder bijvoorbeeld cluster en regressie analyses — werden op de veelheid van geconstrueerde variabelen losgelaten. Het resultaat is een zeer kwantitatief en statistisch getoonzette studie, waarin op een omvang van 136 bladzijden 33 tabellen in de tekst worden aangetroffen, terwijl de daaraan toegevoegde 26 bladzijden met appendices naast een overzicht van de gebruikte archieven en omschrijving van gehanteerde concepten ook nog eens 24 pagina's vol tabellen leveren.

Dit alles is indrukwekkend en zowel wat betreft materiaalverzameling als kwantitatief-statistische verwerking een vaktechnisch hoogstandje. Maar is deze studie daarom geslaagd te noemen? Kijken wij daarvoor eens naar het historiografisch kader waarin zij wordt geplaatst. De auteur deelt het historisch demografisch onderzoek in twee groepen/soorten in: onderzoek gericht op de moderne tijd (ruwweg na 1870) en op de premoderne tijd (ruwweg vroeger dan 1870). In zijn onderzoek (1805-1810) 'staat de premoderne periode centraal.' 'De historische-demografische geschiedschrijving geeft een klassiek beeld omtrent de wijze waarop mensen in het verleden demografisch gedrag vertoonden.' (183) Het lijkt en zal ook wel achteloos zijn neergeschreven, maar het is fout. Waar 'mensen' staat, had 'populaties' moeten staan. Ook volgens Van Dale is demografie 'het noteren, tellen en rangschikken van verschijnselen in of kenmerken van populaties.' Is dit spijkers op laag water zoeken? Nee, dat zal nog blijken. Het object van studie zijn populaties en niet mensen. Mensen vertonen geen demografisch gedrag, alleen populaties doen dat. Hoe groot een populatie minimaal en maximaal moet zijn om er op zinnige wijze demografische informatie aan te ontfutselen hangt uiteraard vooral van de vraagstelling af.

'Dit gedrag ... wordt in deze traditionele visie [op de premoderne periode, V.d. W.] gekenmerkt door weinig variatie in zowel tijd als ruimte.' (183) En iets verderop staat te lezen, dat bij ons het 'beeld van een min of meer statische samenleving' in die premoderne periode overheerst. Uw recensent is met stomheid geslagen! Als de samenleving tussen pakweg 1500 en 1850 al zo statisch en gekenmerkt door 'uniforme patronen van huwelijk en vruchtbaarheid' (183) in de traditionele historiografie van de historische demografie wordt gezien, waarom zijn die onderzoekers dan al meer dan een halve eeuw op zoek naar de demografische verschijnselen en ontwikkelingen binnen en tussen populaties uit die tijd? Om alsmaar weer hetzelfde te vinden? De samenleving van de repeterende breuk ('restrictive and fairly static demographic behaviour', achterzijde boek)? Of bedoelt de auteur te zeggen, dat in de oude samenleving

‘altijd’ sprake was van hoge geboorte- en sterfteniveaus van populaties? Inderdaad hebben wij vervolgens een turbulente demografische transitie meegemaakt, om thans al weer een kleine eeuw in een moderne — de eigentijdse — samenleving met ‘altijd’ lage geboorte- en sterfteniveau’s te zijn beland. Een nieuwe statische samenleving in demografisch opzicht?

Wie durft zoiets voor zijn rekening te nemen? In Groningen promoveerde onlangs iemand die als stelling 1 poneerde ‘De Wageningse moderniseringsthese... ging uit van een statisch beeld van traditie... en was daarom a-historisch.’ Zeer juist gezegd, lijkt mij. Maar in ons onderhavige boek wordt impliciet gesteld, dat het historisch-demografisch onderzoek van de premoderne periode met zijn statische visie even a-historisch is bezig geweest, c.q. dat dus nog is. Dat wil zeggen honderden, zo niet nog meer onderzoekers. Welja...

De auteur zal roepen dat hij door deze recensent onrechtvaardig behandeld wordt. Door zijn analyses op gemeentelijk niveau uit te voeren heeft hij immers laten zien dat de verscheidenheid daar veel groter is dan altijd (?) werd gedacht. Dit is de doorbraak die hij brengt. Dàt moet in de beschouwing van zijn onderzoek worden vooropgesteld. Daarbij drie opmerkingen.

1) Juist het demografisch en economisch-sociale onderzoek van de premoderne tijd beweegt zich bij uitstek op het subnationale (dus regionale, subregionale en lokale) niveau. Daardoor zijn de onderzoekers juist wèl bekend met de grote ruimtelijke variatie in de onderzoeksuitkomsten. Om dit te adstrueren kan naar veel onderzoek verwezen worden. Laat ik mij in dit verband maar beperken met te wijzen naar de studies uit de zogenaamde Wageningse historische school. Maar vele andere landen, regio’s en lokaliteiten daarin kunnen ook worden genoemd.

2) De auteur beperkt zich — zeer begrijpelijk gelet op het beschikbare archiefmateriaal en de enorme hoeveelheid arbeid die aan het verzamelen en verwerken verbonden is — tot, door hemzelf terecht zo genoemd, één steekjaar: de totalen van de jaren 1805-1810. Wat zegt één steekjaar over patroonmatigheid van de uitkomsten van voor de daarop losgelaten vraagstellingen zo kleine populaties? Dan spelen nog zoveel andere, niet gemeten variabelen (bijvoorbeeld sex-ratio, leeftijdsopbouw van de procreatieve populatie, etc.) een rol, dat men niet anders dan een bonte verscheidenheid kan verwachten. Twintig jaar eerder of later zou die ook worden aangetroffen maar in weer andere ruimtelijke ‘patronen’.

3) ‘Ja maar’, zal de auteur tegenwerpen, ‘aan het eind van de negentiende eeuw is de mate van homogeniteit tussen de gemeenten veel groter (zie bijvoorbeeld de publicaties van E. W. Hofstee en andere onderzoekers van die periode). De bonte verscheidenheid, die ik honderd jaar eerder tussen Oost-Nederlandse plattelandsgemeenten constateer, is dus zeer opmerkelijk en een vondst.’ ‘Dat wil ik waarachtig wel geloven’, zeg ik terug. De Nederlandse bevolking is in die honderd jaar met de factor 2,5 gegroeid. De onderzochte gemeenten zullen ook niet al te ver van die groei zijn afgeweken en dus populaties hebben vertoond, die omstreeks 1900 twee tot drie maal groter waren dan rond 1800. Dat maakt wel wat, en vermoedelijk heel wat, uit voor de werking van de wet van de grote getallen. Laat de onderzoeker de zaak nog eens doorrekenen, maar dan met populaties waarbij drie aaneengrenzende gemeenten tot één groep zijn samengevoegd. Waarschijnlijk zal de nu gevonden grote variatie dan al een heel stuk zijn teruggebracht. Maar als hij of anderen op deze ingeslagen weg voort willen gaan, raad ik hen aan het gemeentelijk niveau open te breken in buurtschappen en wijken, en die weer in wegen en straten, en die weer in echtparen met gezinnen. Steeds zal men een grotere variëteit binnen een beperkter ruimtelijk kader aantreffen. En wanneer het ook nog mocht lukken zulk onderzoek in een aantal enigszins in de tijd uiteenliggende steekproeffjaren uit te voeren, dan zou men beslist met stomheid zijn geslagen over wat men in die oude samenleving (en in de moderne ook!) aan dynamiek te zien krijgt. Dan is bereikt wat de auteur op bladzijde 184 schrijft: ‘dat de ‘agenda van historisch-demografisch onderzoek’ ... verwijst naar het bestuderen van

mogelijke variaties in huwelijk en vruchtbaarheid op een lager niveau dan provincies, alvorens over te kunnen gaan ... naar het nog lagere niveau van individuen.' Maar dat heeft dan met demografie (studie van populaties) al lang niets meer te maken. Dan is het familiegeschiedenis geworden van Truus met Jan, en van Henk met Els.

Tot slot nòg een opmerking. Waarom wordt een boek als het onderhavige in het Engels uitgebracht? Het is geschreven in naar ik aanneem correct, maar moeizaam lezend Engels met lange uitzettingen over zaken, die, voor iedereen die in dit vak van historische demografie thuis is, gesneden koek zijn. Het zal misschien door enkele tientallen mensen in het vak echt gelezen en verteerd worden. Waarom niet in het Nederlands geschreven en een samenvatting met de lengte van driemaal het nu toegevoegde Summary (7 bladzijden) in een internationaal vaktijdschrift geplaatst? Dan zouden a) enige honderden collega's er kennis van nemen, en b) de Nederlandse wetenschap en cultuur een dienst worden bewezen, hetgeen temeer opnieuw nodig is nu de politici 'Europa' ten grave dragen.

Ad van der Woude

K. Steenbrink, *Catholics in Indonesia, 1808-1942. A documented history*, I, *A modest recovery 1808-1903* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde CXCVI; Leiden: KITLV Press, 2003, xviii + 528 blz., €47,50, ISBN 90 6718 141 2).

Islamoloog en Indonesië-kenner Karel Steenbrink heeft zich voorgenomen om de geschiedenis van de katholieken in Indonesië te boek te stellen. Het eerste deel over de jaren 1808-1903 is nu verschenen in de vorm van een historische studie annex documentenpublicatie.

Van de circa 240 miljoen Indonesiërs is 3% katholiek. Relatief gezien een piepkleine minderheid. In absolute aantallen gaat het echter om meer dan 7 miljoen mensen, die bovendien een vitale gemeenschap vormen die door haar opleidingsniveau en netwerken prominent aanwezig is in de Indonesische samenleving. Over de geschiedenis van deze bevolkingsgroep zijn in Nederland al diverse boeken verschenen. Ik noem Muskens' *Indonesië. Een strijd om nationale identiteit* (1969) en Boelaars' *Indonesianisasi* (1991). Daarin ligt evenwel de nadruk op de naoorlogse integratie van de katholieken in het onafhankelijke Indonesië. Over de periode vóór 1942 is veel geschreven maar het gaat daarbij meestal om missiegedenkboeken van orden en congregaties, die van wisselende kwaliteit zijn. Tot de betere behoren Arnoldus van der Veldens *De roomsch-katholieke missie in Nederlandsch Oost-Indië 1808-1908* (1908) en A. van Aernsbergens *Chronologisch overzicht van de werkzaamheden der jezuiteten in de missie van N.O.-I.* (1934). Vermelding verdienen ook de historische studies van missioloog A. Mulders, *De missie in tropisch Nederland* (1940) en van de scheutist A. van den Eerenbeemt, *De missie-actie in Nederland (±1600-1940)* (1945). (Het laatstgenoemde boek noemt Steenbrink niet). Verder zijn er talloze artikelen uit missietijdschriften. Kortom: er valt uit de literatuur heel wat bijeen te sprokkelen, maar wat Steenbrinks onderneming waardevol maakt is het feit dat hij zich rechtstreeks op archieven baseert, te weten: het archief van het apostolisch vicariaat Batavia (heden ten dage het aartsbisdom Jakarta), van de Nederlandse provincie van de jezuiteten, van de Vaticaanse nuntiatuur in Den Haag en van de provincie van de jezuiteten in Semarang.

Het beeld van de negentiende-eeuwse missie in Nederlands-Indië als zielzorg-overzee voor Nederlandse katholieken, wordt door Steenbrinks studie aangevuld. De realiteit was complexer: er waren ook groepen van niet-Europese katholieke immigranten en regio's met inheemse